

KUTATÁSI ZÁRÓBESZÁMOLÓ
T 043059 nyilvántartási szám
2003-2006

A magyar nonprofit szektor területi
jellemzőinek alakulása

Írta: Dr. Vadász István
muzeológus, a földrajztudomány kandidátusa

Kiss Pál Múzeum, Tiszafüred
2007

1. Bevezetés

1. 1. A téma jelentősége

A kutatási program az 1980-as évek legvégén kibontakozó társadalmi-politikai innovációs folyamatot (az egyesületek, alapítványok létrejöttét), mint diffúziós

jelenséget földrajzi megközelítésben kívánta elemezni az 1980-as évek végétől 2002/2004-ig terjedő időszakban.

Magyarországon az 1980-as években bekövetkezett politikai enyhülés az állampolgári törekvésként létrehozott civil szerveződések újjászületését eredményezték. Ez a társadalmi-politikai innovációs folyamat, az önszerveződés korábban nem tapasztalt szabadsága, az öntevékeny szervezetek szolgáltatása iránti igény és a civil szervezeteket érintő kedvező jogi-politikai környezet lehetővé tette a hazai nonprofit szektor gyors fejlődését. Ennek megnyilvánulásaként ugrásszerűen megnőtt az önkéntességre épülő társadalmi szervezetek, alapítványok száma. Több vizsgálat is rámutatott arra, hogy ezek a szervezetek nem pusztán az új társadalmi tevékenységek letéteményesei, hanem a gazdasági innovációk befogadásának is előmozdítói.

A rendszerváltozás során, az 1990-es évek közepére hazánkban nagyon sokszínű, változatos tevékenységi szerkezetű, az ország településeinek jelentős részére kiterjedő nonprofit szféra alakult ki. Több elemzés is kimutatta, hogy az ezredfordulón már csaknem 50.000 működő szervezetet magába foglaló nonprofit szektor tevékenységszerinti összetétele közeledni látszik az 1945/48 előtti hazai civil szektor főbb jellemzőihez, melyektől a korábbi államszocialista politikai rendszer önszerveződést korlátozó, tiltó beavatkozása térítette el.

Az innováció terjedésének földrajzi megközelítése szempontjából fontos megállapítás, hogy a településhálózat egyes pontjai más-más innovációs potenciállal rendelkeznek. Ezért nem véletlen, hogy a nonprofit szervezetek létrejöttének terjedése a településhálózat sajátosságait követte. A hazai harmadik szektor mai elterjedtségének települési és területi adataiból az az előzetes következtetés kínálkozott, hogy a magyar nonprofit szektort igen erős területi differenciáltság, erős térbeli szórtság, az innovációs gócok változatos és váratlan területi/települési jelenléte jellemzi. A kelet-közép-európai és benne a magyarországi gazdasági-társadalmi átalakulás velejárója, hogy ezt az innovációs rendszert még mindig jelentős változások kísérik. A gazdasági, a jogi és a politikai makrokörnyezet hatása is megnyilvánul abban, hogy az intézményesültségi és a pénzügyi mutatók alapján erőteljes, sőt szélsőséges differenciálódás figyelhető meg a magyar nonprofit szektorban. Ennek településenkénti feltárására törekedtünk.

1. 2. A kitűzött célok, a megoldandó feladatok:

A magyar nonprofit szektor komoly problémája, hogy közhiteles, a nyilvánosság (és a területi kutatás) számára elérhető, naprakész nyilvántartással a hazai adatszolgáltatás nem rendelkezik. Az öntevékeny szervezetek tevékenység szerinti pontos területi megoszlásáról, településenkénti számáról nem állnak rendelkezésre elégséges információk, így ezek csak egyedi megfigyelés és adatgyűjtés révén szerezhetők be. Ezért további, részletes kutatásokat igényel annak tisztázása, hogy az 1990-es évek elejétől napjainkig terjedő időszakban:

- melyek a hazai nonprofit szektor pontos területi (településenként és kistérségi, illetve régiónkénti) jellemzői,
- milyen hatások és tényezők befolyásolják a szektor területi terjedését,
- mennyiben játszik közre a nonprofit szervezetek térbeli terjedésében a helyi társadalom adott állapota társadalmi „beágyazottsága”.

A kutatás tehát részben egy településszintű/vagy kistérségi szintű, többé-kevésbé naprakész, a vizsgálat számára elérhető adatbázis megteremtésére irányult.

Másrészt arra, hogy feltárjuk a hazai nonprofit szektor mai területi jellemzőit, térbeli terjedésének ma is érvényesülő tendenciáit, illetve ezen társadalmi-politikai innovációs folyamat helyi társadalmi beágyazottságát, a harmadik (vagy nonprofit) szektor településenkénti vetületét.

2. Irodalmi áttekintés

A hazai nonprofit szektor átfogó, országos kitekintésű történetével foglalkozó kevés korábbi feldolgozás általában a különböző tudományterületek periferikus törekvései között jelent meg, jóllehet a hazai statisztikai adatgyűjtés már a XIX. század második felében (1878) átfogó képet tudott alkotni erről a társadalmi-politikai és - nonprofit jellege ellenére – egyre fontosabbá váló gazdasági jelenségről (VARGHA Gy. (szerk.) 1881). A kérdéssel inkább a statisztika (DOBROVITS S. 1934, 1935.) és a történettudomány néhány képviselője foglalkozott (GYÁNI G. 1988, 1991, PAJKOSSY G. 1993) olykor inkább adattári, művelődéstörténeti gyűjtésre törekedve (PÓR E. (szerk.) 1988).

Az egyesületek, alapítványok térbeli és időbeli terjedésének elemzése, a hazai nonprofit szektor szervezeteinek - mint társadalmi-politikai innovációs folyamatnak - a földrajzi megközelítésű vizsgálata csak az utóbbi évtizedekben

jelent meg a társadalomföldrajzi kutatásokban. Ez egyrészt, mint *a földrajzi diffúziós vizsgálat egy lehetséges területe* (NIKODÉMUS A. 1991), másrészt, mint *társadalmi-politikai innováció rendszer térbeli diffúziója* (RECHNIZTER J. 1991, 1993, 2002) váltotta ki a kutatók érdeklődését. A rendszerváltozást követően ugyanis ezek a szervezetek nem pusztán az új társadalmi tevékenységek letéteményesei, hanem a gazdasági innovációk befogadásának is előmozdítói, sőt ösztönzői lettek. Tehát ezen innovációs rendszerek területi, településhálózati eloszlása, térségi jelenléte vagy hiánya tájékoztatást adhat más aktivizációs folyamat helyzetéről, azok hordozóiról avagy hiányáról is.

Az utóbbi másfél évtizedben számos regionális és országos értékelés, feldolgozás született (JAGASICS B. 1999, 2001, BEKE Sz. 2003, NÁRAI M. 2003, VADÁSZ I. 1999a, 1999c, 1999d, 1999e). Ehhez segítséget nyújtott, hogy az 1990-es évek elejétől igen kiterjedt közgazdaságtani, szociológiai, politológiai szaktudományi kutatások kezdődtek a hazai nonprofit szektorral kapcsolatban, nem utolsósorban a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokkal is egybekötve (GYÖRFY G. 1995, KUTI É. 1998, 2001, KUTI É. - MARSCHALL M. (szerk.) 1991, BÍRÓ E. 2002, SALAMON, L. M. 1987, SALAMON, L. M. - ANHEIER, H. K. 1995). Az átfogó képhez a KSH Nonprofit Kutatócsoportja által szervezett statisztikai adatközlések is hozzájárultak (BALOGH B.-MÉSZÁROS G.-SEBESTÉNY I. 2003). *Ám kevésbé alkothattunk képet a térbeli és időbeli folyamat gyökereiről és területi, települési szintű vetületéről. A folyamat hosszabb távú értelmezéséhez próbált hozzájárulni korábbi OTKA támogatással lefolytatott kutatásom (VADÁSZ I. 2001, 2002a), mivel átfogó, történeti földrajzi megközelítésű feldolgozás korábban nem született a hazai nonprofit szektorról, noha mind a földrajzi diffúziós vizsgálatok, mind a nonprofit szektor hazai története iránt növekvő az érdeklődés itthon és külföldön egyaránt. Ám továbbra is megválaszolásra vártak a területi képpel, helyi beágyazottsággal kapcsolatos kérdések (VADÁSZ I. 2002b, 2004a). Erre irányult jelen, megvalósított kutatásunk is.* Törekvésünket igazolta az is, hogy egyre több publikáció jelenik meg ebben a témakörben (BARTAL A. M. 1999, 2005, NÁRAI M. 2000, 2004a, 2004b, BUCHER E. 2005).

3. Anyag és módszer

3.1. A kutatás és az anyaggyűjtés során felmerülő váratlan körülmények

A magyar nonprofit szektor területi jellemzőinek mai vizsgálatát eleve nehézé teszi, hogy a hazai nonprofit szektor a múltban is és ma is nélkülözni kénytelen a közhiteles nyilvántartást. Ennek tarthatatlan volta szakmai körökben nyilvánvaló, bár a felismerésen kívül a megoldással kapcsolatban szinte semmi sem történik. A jogi tipizálás szerint (GYÖRFFY G. 1995) személyi egyesüléseknek („társadalmi szervezetek, közttestületek”) illetve a célvagyonot működtető nonprofit szervezeteknek (alapítványok, közalapítványok) a településenkénti, térbeli megoszlásának földrajzi elemzése ezért az források, címtárak feltárását, illetve a feltárt adatok egységes kezelését igényelte, melyet a kutatással párhuzamosan kellett megvalósítani. Mindez számítógépes módszerek (adatbázis-kezelő program) felhasználását is igényelte.

Az egyedi gyűjtéssel elkészített kutatói adatbázisunkban mintegy 65.000, hazánkban 1989 és 2004 között bejegyzett nonprofit szervezet szerepel, településenkénti bontásban. Ez a gyűjtött eredmény felülmúlja a korábban közzétett kutatói becsléseket is (KOVÁCH I. (szerk.) 2005). Az adatbázis kiépítése során több, szinte talált vagy fellelt, tehát nem mindenki számára elérhető, átlátható, hozzáférhető forrásra támaszkodtunk. Egyrészt adott volt a Belügyminisztérium mintegy 39.000 társadalmi szervezetet tartalmazó, 2002-ig vezetett nyilvántartása (mely egy idő után „eltűnt” a minisztérium honlapjáról). Támaszkodhattunk az alapítványi, egyesületi helyi, megyei és országos címtárakra. Továbbá a megyei bíróságok „társadalmi szervezetek lajstromirodájának” egyedi nyilvántartásaira, azon megyeszékhelyeken, ahol a megyei bíróságok késznek mutatkoztak az együttműködésre (ez az ország 19 megyéjéből csak 13-ban volt járható út, mivel a többi helyen nem járultak hozzá a zömében kéziratos nyilvántartás kutatói vagy bármilyen célú áttekintéséhez). Kutatói célú, települési szintű vizsgálat keretében sem az APEH, sem a KSH települési szintű adatbázisa nem volt számunkra elérhető. Helyi, egyedi adatgyűjtéssel (alapítványi almanachok és adattárak, regionális, megyei és helyi civil címtárak, elektronikus adatbázisok, települési honlapok, az szja 1 %-ának felajánlásáról tudósító APEH adatbázisok, különböző pályázatokhoz kötődő nyilvános adatbázisok, az NCA és más támogató, pályáztató szervezetek nyilvános adatbázisai segítségével, illetve ezek összerakásával), megfigyeléssel alakítható tehát ki az az adatbázis, amely a szervezetek településenkénti számáról tulajdonképpen csak becslést adhat. Ám ez is lényegesen több attól, mint amit nyilvánosan tudunk (vagy tudnak akár maguk a

szektor szereplői is) a hazai nonprofit szektor területi, településenkénti jellemzőről. Az adatbázis létrehozása tehát már önmagában is fontos előrelépésnek tűnhet.

3. 2. Alkalmazott eljárások, új módszerek

Miután a feladat megvalósítására sikerült kialakítani egy, a mai országterület minden településére kiterjedő adatbázist, a hazai nonprofit szektor területi jellemzőnek vizsgálatát folyamatelemzéssel valósítottam meg. Azaz a statisztikai fogalmak szerinti becsléssel kapott településenkénti adatok alapján a nonprofit szervezetek számának alakulását évenkénti bontásban, településenként, illetve kistérségenként, megyénként, régióként tudjuk végigkövetni az 1989 és 2002/2004 közötti időszakban.

Ezek nyilvántartását, kimutatását, az adatok kezelését a legáltalánosabb és legerjedtebb táblázatkezelő programmal, illetve adatbázis-kezelő programmal oldottuk meg. Ugyanakkor ezek a programok lehetővé tesznek gyors szűréseket, visszakereséseket, egyszerűbb grafikai feldolgozásokat is. A pályázatból beszerzett egyszerűbb grafikai szoftver pedig a kartografikai feldolgozás is segítette.

Mindezek lehetővé tették az innovációs folyamat térbeli és időbeli követését, gyors feldolgozását, sőt a jelenség további vizsgálatát is megkönnyítheti.

A társadalmi öntevékenység településenkénti elemzésekor a diffúzió tér és időbeli vetületeit is feltárhatjuk. Egy ilyen vizsgálatkor nagyobb hangsúlyt helyezhetünk az öntevékenységet befolyásoló faktorok településenkénti hátterére, társadalmi-térbeli meghatározottságára és ezek következményeire. Feltételezhető, hogy a településhálózat egyes pontjai más-más társadalmi, gazdasági innovációs potenciállal rendelkeznek. Megválaszolásra várt az a kérdés is, vajon a települések intézményi-infrastrukturális környezete, a demográfiai tényezők és egyéb tényezők, például a szellemi erőforrások milyensége hogyan hat erre a diffúziós folyamatra.

4. Elért eredmények

4. 1. Az eredmények összegzése

Mivel a magyar nonprofit szektorról közhiteles, a nyilvánosság (és a területi kutatás) számára elérhető, naprakész nyilvántartással a hazai adatszolgáltatás nem rendelkezik, a pontos területi megoszlásról csak egyedi megfigyelés és adatgyűjtés révén szerezhettük be az információt. A kutatás időszakában éves bontásban,

régióként (Észak-Alföld, Dél-Alföld, Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl és végül Dél-Dunántúl sorrendben) gyűjtöttük az adatokat. Ezeket folyamatosan dolgoztunk fel. Az adatbázis kiépítése alapján nyert megállapítások az alábbiakban összegezhetők:

1. A hazai nonprofit szektor számszerű gyarapodása az 1980-as évek legvégétől napjainkig, illetve a kutatás időszakáig valóban robbanásszerűnek mondható. Az általános közvélekedés szerint az öntevékeny társadalmi szervezetek (vagy más néven nonprofit szervezetek, azaz az egyesületek és az alapítványok) létrejötte, vagy pontosabban, újjászületése szinte lavinaszerű folyamat volt az egész országban az 1980-as évek legvégétől. Ezt közvetve a diktatórikus politikai berendezkedés fokozatos felszámolása, közvetlenül pedig az egyesülési jog törvényi garantálása és a közérdekű kötelezettségvállalás törvényi feltételeinek újratemtése tette lehetővé. Ezt követően a magyar társadalom egyesületi szervezethez ahhoz a trendhez látszott közelíteni, melyet az államszocializmus tört meg azzal, hogy 1946 és 1950 között a korábbi egyletek, körök, társaságok nagy részét felszámolta. A folyamat történelmi léptékekkel mérve gyors volt, hisz egy-másfél évtized alatt Magyarországon az 1989 előtt 8000 szervezetből álló, megtúrt civil szektorból egy 55-65.000 szervezettel jellemezhető nonprofit szektor alakult ki az ezredforduló utáni évekre. Napjainkra a hazai nonprofit szektor 2/3-ad részben személyegyesülés jellegű, társas szervezetek (társadalmi szervezetek, köztestületek) és 1/3-ad arányban célvagyont működtető szervezetek (alapítvány, közalapítvány) sokaságából tevődik össze. A nonprofit szervezet – mint a közjavak és magánjavak, szolgáltatások biztosításának a piaci és az állami-kormányzati szektor mellett harmadik szereplője – tehát hazánkban is valóban elterjedt, általános jelenséggé vált. Ez azt jelenti, hogy 2002-ben a 3125 közigazgatásilag önálló településből mindössze 484 olyan helység volt, ahol nem volt bejegyzett nonprofit szervezet. A bejegyzett nonprofit szervezet nélküli települések a legalacsonyabb népességszámú helységek közül kerülnek ki (átlagos népességszámuk 2001-ben 270 fő volt), így a társadalmi öntevékenység éppen az apró- és törpefalvak kategóriájában hiányzik a leginkább (Baranya megyében 124, Borsod-Abaúj-Zemplénben 80, Zalában 72, Somogyban 43, Vasban 38, Szabolcs-Szatmár-Beregen 29 településen nem volt nonprofit szervezet).

2. A településszintű anyaggyűjtés a helyszínen is igazolta, hogy a magyar nonprofit szektorban a bejegyzett szervezetszám (közel 65.000 szervezetet regisztráltak országosan 1989 óta) és a ténylegesen működő szervezetek száma közötti (ez 2002-ben mintegy 50.000 szervezetet jelentett) különbség 15-17.000 körüli. A hazai nonprofit szektorban a folyamatos megszűnés és az alakulás vagy bejegyzés együttesen van jelen, mely települési szinten jól megragadható. Ezzel együtt megállapítható, hogy a nonprofit szervezetek térbeli terjedésének üteme az 1990-es évek elején tapasztaltakhoz képest az ezredfordulóra csökkent, miközben a térbeli diffúzióban egyre inkább felismerhetővé váltak a területi-települési átrendeződés jegyei. Ennek okai azonban összetettebbek attól, mint ahogyan azt korábban több kutatás is feltételezte (RECHNITZER J. 2000, SEBESTÉNY I. 2002, 2003). A nonprofit szervezetek településenkénti számának alakulása igen erőteljes eltérést mutat. Nyilvánvaló, hogy a településhálózat egyes pontjai más-más innovációs potenciállal rendelkeznek, melynek nagy szerepe van egy-egy új folyamat térbeli terjedésekor. A település-hierarchiából adódó térbeli, települési különbségek egyik megnyilvánulása, hogy az alapítványi világ koncentráltabb: a célvagyont működtető szervezet inkább városi jelenség, szemben a társas nonprofit szervezettel, amely a térben egyenletesebben jelentkezik (NÁRAI M. 2000, BARTAL A. M. 2005). A személyegyesülés (vagy társas nonprofit szervezet) a településhálózat alacsonyabb hierarchiaszintű elemeiben is gyakoribb, jóllehet az 500-1000 fős népességű kistelepülésekben inkább csak sportegyesületként vagy önkéntes tűzoltó egyesületként működik. A nonprofit szervezetek településenkénti abszolút száma mindenesetre szoros összefüggést mutat a településhálózati adottságokkal, illetve a települések népességszámával.
3. A szervezetek településenkénti megoszlása roppant változatos (1. ábra). Hazánkban 3 olyan területi egység van (Budapest V. és XI. kerület, valamint Pécs), ahol az ezredfordulót követően 1000-nél több civil szervezet volt és 6 olyan helységet, közigazgatási egységet találtunk, ahol 801 és 1000 között alakult az öntevékeny szervezetek száma (Budapest II, VI és VIII. kerület, továbbá Szeged, Debrecen és Miskolc). A legnagyobb centrumok tehát

erőteljesen kiemelkedtek a települések mezőnyéből. A további településkategóriákhoz (501-800, 201-500, 101-200, 51-100, 25-50, 11-24, 1-10 közötti szervezetszám) tartozó helységi szám egyenletes és arányos (14, 17, 23, 43, 73 185), majd az 1-10 közötti kategóriában a hirtelen, ugrásszerű emelkedése (2200 körüli település) azt jelzi, hogy a kezdeti, hierarchikus diffúzióra jellemző tendenciát már nagyobb térbeli telítődés váltotta fel.

Ugyanakkor stabilizálódni látszik egy olyan, 450-500 faluból álló települési kör, ahol egyáltalán nem jelent meg az innováció ezen formája a rendszerváltozás óta.

4. A nonprofit szervezetek területi megoszlása kapcsán nem pusztán arról van szó, hogy alapítványi világ területi képe koncentráltabb, az egyesületek térbeli rendje pedig egyenletesebb. Sőt még az is látszólag igazolható, hogy - megyei szinten nézve - az 1000 lakosra jutó szervezetek számát tekintve megrajzolható egy „nyugat-keleti lépcső” – egyfajta „innovációs lejtő” (RECHNITZER J. 2004), noha az eltelt közel másfél évtizedben mérséklődtek a regionális differenciák. Az 1000 lakosra jutó nem-kormányzati szervezetek száma alapján a legjobb (Közép-Magyarország 5,6) és a leggyengébb (Észak-Alföld: 3,7) mutatóval rendelkező régió közötti különbség ugyanis 2,1-ről 1,9-re csökkent. Ám továbbra is nagyok az eltérések az egyes megyék és főleg a kistérségek lakosságszámra vetített mutatói között (Somogy értéke közel kétszerese (5,9) a Szabolcs-Szatmár-Bereg (3,2) megyeinek). A kistérségek mezőnyében a legmagasabb (Óriszentpéter: 9,3, Balatonfüred: 9,0) és legalacsonyabb (Enying: 1,9, Baktalórántháza: 2,2) értékek között közel ötszörös a különbség az ezredforduló táján (SEBESTÉNY I, 2003, VADÁSZ I. 2004b). *Az országosan nagy általánosságban jellemző, alakulás-megszűnés egyensúlyának megbomlásával leírható, ellentmondásos folyamatok ugyanis nemcsak regionális, hanem megyén belüli, kistérségi szinten is változékony területi képet mutatnak* (VADÁSZ I. 2004b, 2004d, 2006a, 2006b).
5. *Valójában települési, helyi szinten igen jelentékenyek az eltérések. Az 1000 lakosra jutó nonprofit szervezetek településenkénti mutatója foltszerű, mozaikos jellegű térszerkezetet alkot. Mindez arra utal, hogy ez az innovációs jelenség még korántsem jutott el a telítettségi stádiumba, így a nonprofit*

szektor településenkénti jelenléte rendkívül differenciált. Bár a településenkénti számszerű megoszlás világosan jelzi a jelenség hierarchikus eredetét, a nonprofit szervezetek eloszlásának 1000 lakosra jutó mutatója jól jelzi a jelenség hierarchikus és horizontális diffúziójának egyidejű jelenlétét (2. ábra).

Legelőször azt kell leszögeznünk, hogy a 4,5 szervezet/1000 lakos országos átlag közel sem jelent a telítettséget (összehasonlításként megjegyezhetjük az Amerikai Egyesült Államokban 10,7, Hollandia 12,1, Finnországban 24,8 ugyanez az érték). Egyrészt az igen magas mutatóval rendelkező települések között (10,00 fölött) szép számmal találunk falvakat (pl. Kapolcs, Mártély, Óföldsék, Ambrózfalva), miközben több jelentősebb, a településhierarchiában előkelő helyet elfoglaló helység alacsonyabb fajlagos mutatót tudhat magáénak (pl. Debrecen, Miskolc, Hódmezővásárhely, Győr, Szombathely, Székesfehérvár, Nyíregyháza – átlag körüli mutatói). Igaz, ez nem egy esetben a kiugróan magas fajlagos mutatóval rendelkező települések olykor roppant alacsony lélekszámával is magyarázható, de kétségtelenül jelzi a jelenség összetettebb voltát.

6. A mai képet inkább a településhálózat eltérő elemeiből adódó, differenciáltabb innovációs potenciál határozza meg, ám több vizsgálat jelzi bizonyos történelmi tradíciók, önszerveződési történelmi előképek, beállítódások érvényesülését is (VADÁSZ I. 2003, 2004a). A településhierarchiában elfoglalt pozíció és a települések közötti méretbeli különbségek magyarázó ereje mellett azonban egy sajátos, a hazai nonprofit szektor gyors fejlődésével összefüggésben lévő tényezőnek, az intézményesültségnek, illetve a nonprofit szektor bizonyos intézményekhez való kötődésének is fontos szerepe van. Fölöttébb sajátos, hogy a nonprofit szektor térbeli terjedésében a humán tényezőknek, pontosabban annak a történelmi sajátosságnak is nagy jelentősége van, mely hazánkban a közszolgáltatások terén (főleg a szociális, az oktatási, az egészségügyi és a kulturális szférában) az állami szerepvállalás mérséklődésével együtt jelentkezett. Ez tette lehetővé, hogy a nonprofit szektor településenkénti megoszlásában egy-egy meghatározó társadalmi-intézményi háttér aktivizálódásával olykor rendhagyónak tűnő jelenségek tapasztalhatók. Mindez a támogatottság erőteljesebb területi differenciálódásával is jár, azaz ma még korántsem egyértelmű az összefüggés a szervezetek támogatottsága és

egy-egy település tényleges gazdasági potenciálja között. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a térszerkezet diffúzió-terjedéssel eleve összefüggő mozaikos jellege alig mérséklődött, sőt – a legújabb tendenciák (pl. a szervezetek professzionalizmusának területileg is tapasztalható hiányosságai következtében) inkább erősödni látszik. A településenkénti elemzés azt mutatja, hogy a nonprofit szektor szervezeteinek további folyamatos területi átrendeződése várható. Ez már ma is jól látható a közhasznúvá szervezetté válás folyamatának erőteljes térbeli megnyilvánulásakor, illetve a különböző pályázati, támogatási források elnyeréséért folyó versengéskor (VADÁSZ I. 2004b, KUTI É. 2004, 2006).

7. A hazai nonprofit szektor településenkénti jellemzőiről készült elemzés megerősíti azon korábbi megállapítást, hogy a nonprofit szektor roppant törékeny jelenség (RECHNITZER J. 1998). A szektor szervezeteinek települési jelenléte nem pusztán a területi vagy települési gazdasági potenciáltól és a lakosság jövedelmétől függ. A társadalmi öntevékenység civil szervezeteit a hazai nonprofit szektort körülvevő jogi, intézményi és támogatási környezet is döntő mértékben befolyásolja. Mindez települési szinten igen erőteljesen, olykor szélsőségesen érezteti hatását a szervezetszám alakulásában.

4. 2. Új tudományos eredmények:

1. A kutatás keretében készült esettanulmányokból az a következtetés vonható le, hogy a hazai nonprofit szektornak a rendszerváltozás utáni újjászületését egy sajátos kettősség jellemzi. A kettősség alapvetően a társadalmi öntevékenység szociológiai-politológiai jellemzőiből eredeztethető és a gyors szervezetszám bővülést eredményező robbanásszerű változással, illetve a törvényi szabályozással elősegített szerves fejlődéssel van összefüggésben. Ha azonban a közel másfél évtizede szemünk előtt lejátszódó folyamatot alaposabban, egy adott térség településein tételesen szemügyre vesszük, akkor ez a kettősség igen ellentmondásosan nyilvánul meg.

Első pillantásra az látható, hogy 1988/89 és 2002 között a nonprofit szervezetek számszerű növekedése csaknem lineáris volt, noha mára az is kiderült, hogy bejegyzések száma és a ténylegesen működő szervezetszám mögött számottevő, sőt egyre nagyobb eltérés van. Ha a szektor terjedését innovációként tekintjük,

akkor a diffúziós folyamat indulásakor azt látjuk, hogy a hazai települések jelentős hányadán pillanatok alatt megjelentek a nonprofit szervezetek.

Ezek az adatok valóban gyors fejlődésről tanúskodnak. Csakhogy a szektor alaposabb tanulmányozásakor azt tapasztaljuk, hogy 1989 elejéig az országban mintegy 8500, többé-kevésbé nyilvántartott tagsággal, a szervezetszerű működés egyéb kellékeivel rendelkező öntevékeny szervezet lehetett és ezek a szervezetek a bejegyzés lehetőségének törvényi szabályozását követően pillanatok alatt regisztráltatták magukat. Ezek tehát „rég-új” szervezetek, azaz tulajdonképpen csak 1991/92-től mondható el, hogy a nonprofit szektor szervezetszám-bővülésében az új típusú vagy ténylegesen új szerveződések kerülnek túlsúlyba. A továbbiakban az innováció terjedése a településhálózatban folyamatossá válik, de – a településállomány összes számát terjedési korlátnak tekintve – aránylag korán jelentkezik az innováció-terjedés lassulása. Ez abban is megnyilvánul, hogy az 1990-es évek közepétől gyakorlatilag stagnált, sőt az 1996 és 2002 között 456-ról 484-re emelkedik a nonprofit szervezettel nem rendelkező települések száma.

2. A több megyében is végzett esettanulmányok alapján a nonprofit szervezetek diffúziójának folyamatleírásakor szerkesztett grafikonok meglehetősen érdekes, mondhatni eléggé rendhagyó képet rajzolnak. A térbeli, tehát településenkénti terjedésre koncentráló megközelítéskor azt látjuk, hogy az innováció időbeli és térbeli elfogadottsága a logisztikus (azaz elnyújtott S-alakú) görbe bizonyos szakaszaira emlékeztet. Ha az egyes megyék településállomány számát tekintjük a növekedés korlátjának, akkor azt tapasztaljuk, hogy a folyamat több, megyénként más-más időpontban jelentkező törésponttal (1990, 1992, 1993, 1994) rendelkezik.

A töréspontok vagy megtorpanások mindegyik megyében jól jelzik a terjedés korlátjainak jelenlétét. A folyamatba nehezen bekapcsolódó, vagy az abból végleg kimaradó településeken több tényező együttes hatása érvényesül. A vizsgált esetekben azt tapasztaltuk, hogy részben a települési önállóság korábbi csorbulása, illetve az alacsony népességszám, az elöregedett lakosság az egyik oka a diffúzió térbeli lefékeződésének. Ugyanakkor a helyi, települési, közszolgáltatásokkal összefüggő intézményhálózat megléte, fejlettsége és a településhierarchiából adódó funkcionális tagoltsága, avagy ezek fejletlensége, hiánya (oktatási-közművelődési és szociális-egészségügyi intézmények) és mindezek eredőjeként ezen intézmény-rendszer önszerveződést ösztönző/gerjesztő hatása vagy ezen

hatás elmaradása összefüggésben van a társadalmi önszerveződéssel, annak jelenlegi állapotával. Összességében települési szinten a fenti intézményrendszerhez is kötődő humán tényezők elégséges volta avagy elégtelensége a társadalmi önszerveződés, a nonprofit szektor fejlődésének emeltyűje vagy korlátja. Mindezek minden bizonnyal új megvilágításba helyezik a jelenséget és sok vonatkozásban magyarázatul is szolgálnak a legutóbbi több mint fél évtized kedvezőtlen tendenciáinak megértéséhez is.

5. Következtetések és a javaslatok

A kutatás nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a hazai nonprofit szektor mind a mai napig nélkülözi a teljes körű, hiteles, nyilvánosan elérhető, áttekinthető, napra kész adatbázist. Erre már más kutatás is felhívta a figyelmet (TÖRÖK M. 2005). Ám vizsgálatunk után még erőteljesebben hangsúlyt kell kapjon, hogy ez a hiányosság komoly hátrányt jelenthet a szektor helyi, országos és nemzetközi működése és megítélése szempontjából. Ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy erre az adatbázisra szükség lenne, sőt – a jelen kutatás eredményei is mutatják – ez a munka elvégezhető. Ez a felismerés – a szorosabban vett szaktudományi eredmények mellett - a kutatás egyik fontos eredménye és következtetése. Az adatbázis iránti igény – a területfejlesztés szereplői és partnerei részéről - egyébként helyi és kistérségi szinten is egyre inkább megfogalmazódik.

A kutatás további hasznosítható eredménye, hogy a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Karán, illetve a Szolnoki Főiskolán a „Nonprofit szervezetek menedzsmentje” szakirányú képzés, valamint a „Nonprofit menedzser” képzésbe bekapcsolódhattam. Mindkét intézményben a „Nonprofit szervezetek típusai és jellemzői”, valamint a „Nonprofit szervezetek Európában és Magyarországon” című tantárgyak oktatásával foglalkozom. A két tantárgy célja, hogy a hallgatók megismerjék a nonprofit szektor helyét, szerepét a modern társadalomban (Magyarországon és Európában). A nonprofit szektor történetének feldolgozásával pedig arra törekszünk, hogy részletesen elemezzék a nonprofit szervezetek általános és speciális funkcióit. s ezek alapján a hallgatók készüljenek fel a civil szervezetek munkájával kapcsolatos művelődésszervezői feladatokra. Mindkét tananyaghoz kapcsolódóan házi jegyzetet készítettem.

Szintén a kutatási program eredményeként értelmezhető, hogy 2000 szeptemberétől 2006 végéig Magyarországot képviselhetem Brüsszelben az Európai Bizottság Socrates Bizottságának Grundtvig Csoportjában, ahol az Európai Unió felnőttképzési-közművelődési projectjeinek tanácsadói munkájában a nonprofit szektor munkáját segítettem.

6. Összefoglalás (a bevezetés, a témafeldolgozás, az eredmények, a következtetések és a javaslatok rövid összefoglalása magyar és angol nyelven).

1. A hazai harmadik szektor mai elterjedtségének települési és területi adataiból arra következtethetünk, hogy a magyar nonprofit szektorra igen erős területi differenciáltság, erős térbeli szórtság a jellemző. A magyarországi gazdasági-társadalmi átalakulás velejárója, hogy ezt az innovációs rendszert napjainkig jelentős változások kísérik. A gazdasági, a jogi és a politikai makrokörnyezet hatása is megnyilvánul abban, hogy az intézményesültségi és a pénzügyi mutatók alapján erőteljes, sőt szélsőséges differenciálódás figyelhető meg a magyar nonprofit szektorban. Ennek településenkénti feltárására irányult vizsgálatunk.

2. Mivel közhiteles, a nyilvánosság és a területi kutatás számára elérhető, naprakész nyilvántartással a hazai adatszolgáltatás nem rendelkezik, ezért egy jól használható adatbázis létrehozása a program egyik fontos feladata és eredménye volt. A kutatás nyomán az egyik legteljesebbnek tűnő, országos szintű, de egyben települési mélységű adatbázis jött létre, amely településenként teszi lehetővé a folyamatelemzést az egész ország területén. Ennek nyomán a nonprofit szektor hazai területi tendenciáiról alkotott korábbi képet árnyaltabbá tehetjük.

3. A kutatás eredményei részben új megvilágításba helyezik a hazai nonprofit szektor fejlődéséről, területi jellemzőiről alkotott eddigi képünket és sok vonatkozásban magyarázatul is szolgálnak a legutóbbi, 2000 óta eltelt több mint fél évtized kedvezőtlen tendenciáinak megértéséhez is. Igaznak tűnik, hogy a nonprofit mítosz nem épült be szervesen kultúránkba, mivel a rendszerváltozás előtti időszakban nem is beszélhettünk a szektor tényleges jelenlétéről.

Szervezetek ugyanakkor mégis léteztek, településenkénti létük 1989 előtt is bizonyítható. Több jel is arra utal, hogy az 1990-es évek fellendülése tehát egy igen erőteljes külső hatás, a jogszabályi támogatásokkal is megerősített átalakító törekvés eredménye volt. A nonprofit szervezetek számának robbanásszerű gyarapodása, gyors térbeli terjedése mögött kezdetben a szervezetek újregisztrálása állt.

4. A nonprofit szektor gyors bővülése, térbeli diffúziója ugyanakkor kényszer: az állami szerepvállalás visszavonulásával együtt járó, intézményi támogatás-kiegészítésre, érdekvédelmi szerepvállalásra támaszkodó civil válasz is volt. Ez a „vákuum-jelleg”, az „öntevékenység kudarca” (SALAMON, L. M. 1987) ugyanakkor magyarázatot is adhat a folyamat instabil voltára, a településenkénti mozaikosság tartósságára. Egyre több jel utal arra, hogy az intézmények mellé települt nonprofit szervezetek erőteljes jelenléte (óvodai, iskolai-oktatási, egészségügyi-szociális és közművelődési célú szervezetek, elsősorban alapítványok léte), illetve a helyi érdekvédelmi társas nonprofit szervezetek gyorsuló ütemű megszűnése erőteljesen átrendezheti a nonprofit szektor területi képét (3. ábra).

Summary

1. By the regional and local dissemination of third/nonprofit sector in Hungary we can state that the Hungarian nonprofit sector can be characterized by rather a great spatial diffusion. As a consequence of economic-societal changes this innovation flow can be followed by rapid changes. Due to economic, legal and political impacts great differentiation can be encountered by the institutional and financial figures of ngo-s as well as extremely differences by settlements can be proved. This survey has set out target on displaying these spatial differences of dissemination on settlement level.

2. Not having a public, accessible, up-to date data-base on Hungarian nonprofit sector improving and introducing of this data base is targeted to be one of the greatest purpose and outcomes of this project. As a result of the project a national but settlement-oriented, easy accessible, up-to date data base of nonprofit sector was improved wich permits of the investigation of this innovation flow by settlements all over the country. Due to this improvement we can get a more

detailed, global, overall review of this diffusion process than we had earlier.

3. The outcomes of project set a new aspect of our earlier knowledge on regional features/spatial dissemination of Hungarian nonprofit organisations on the one hand. But on the other hand these findings help us in understanding some new, disadvantageous trends of latest years in early 2000's. It should be true that the attitude of voluntary/charity activities is not a part of our societal/cultural life by individuals as we had no real civil sector before political system changes during communist times. Although we had some civil ngo's before 1989, but the boom of nonprofit organisations by number and the rapid rebirth of the sector was partly due to the „re-register” or some kind of „forced-register” process at the very beginning of political changes in early 1990's. This external, legal-rooted factor forced a rapid increasing in total figures of ngo's by settlements on national and on local levels.

4. The rapid increasing of total figures of Hungarian nonprofit sector and the intensive diffusion process is a pretty pressure. It was a societal, civic response as a consequence of state share reduction in educational, cultural, health and welfare field, because these new, civil initiatives and organisations tried to „bridge the gap” between demands/needs and offers/supplies in solving/providing public, welfare services. This „vacuum-like” situation, the „voluntary failure” (SALAMON L. M. 1987) may give an explanation of the unstable feature of process or the permanent mosaic-like picture of dissemination by settlements. New trends show that the decreasing total number of educational-, cultural-, health- and welfare institution-based civil organisations, or local interest ngo's effect further rapid and radical changes in figures of local ngo's by settlements in Hungary.

7. Mellékletek:

7.1. Irodalom, forrás- és publikációs jegyzék:

7.1.1. A témakörben készült korábbi tudományos publikációk, előadások jegyzéke

1. VADÁSZ I. 1992a: A társadalmi önszerveződés folyamatának jellemzői és térbeli eltérései Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Juss (1992) V/3. pp. 63-73.
2. VADÁSZ, I. 1992b: Regional Distribution of New Voluntary Associations

- in a Hungarian County, in Jász -Nagykun-Szolnok. Presented Paper for ESVA Symposium. Warsaw (Poland), 1-7 Sept. 1992.
3. VADÁSZ, I. 1994: Two Beginnings: Local Voluntary Associations in the Settlements of the Great Hungarian Plain at the End of the 19th and the 20th centuries. Presented Paper for ESVA Symposium, Brasov (Romania), 7-13 Oct. 1994.
 4. VADÁSZ, I. 1996a: The Challenges of Social Mobility Facing Hungarian Folk High Schools. A Paper Presented to "Adult Education and Social Mobility" international conference, Riga, Latvia, 3-7 Sept, 1996. 12 p.
 5. VADÁSZ, I. 1996b: The Challenges of Social Mobility and Hungarian Folk High Schools. In: Adult Education Research Exchange. Ljubjana, Slovene Adult Education Centre, 1996. pp.16-20.
 6. VADÁSZ, I. 1996c: Greening Direction. Education Projects for Adults of the Hungarian Folk High School Society in the Agricultural and Rural Regions of Hungary. A Paper Presented to "Adult Educational Initiatives in Rural Areas of EU-countries", Brussels - Vaalbeek, Belgium, 2-6 Oct, 1996., 18 p. (In cooperation with Sz. Tóth János)
 7. VADÁSZ I. 1997a: Adult Education Initiatives of Voluntary Associations in East-Hungary. Presented Paper to ESVA-seminar, Vilnius, Lithuania, 7-13 Oct, 1997, 12 p.
 8. VADÁSZ I. 1997b: A Jász-Nagykun-Szolnok megyei civil szervezetek felnőttképzési tevékenysége. Jászkunság 1997. 5. pp. 252-256.
 9. VADÁSZ I. 1998a: Két kezdet: az öntevékeny társadalmi szervezetek településenkénti megoszlása az Alföldön a XIX. és a XX. század végén. In: Az Alföld társadalma (szerk: NOVÁK L., Nagykőrös, 1998, 708 p.), pp. 643-656.
 10. VADÁSZ, I. 1998b: Adult Education Initiatives, Rural Development Projects of Voluntary Organizations in Rural Hungary. A Presented Paper to CEPFAR/PEFAR Seminar, Ghent University (Belgium), 8-11 July, 1998.
 11. VADÁSZ I. 1998c: Civil szervezetek az Alföld városaiban 1878-ban és 1996-ban. Korreferátum "Az Alföld társadalma" című konferencián, Békéscsaba, 1998. november 11-12.
 12. VADÁSZ I. 1999a: A civil szervezetek településenkénti megoszlása az

- Alföldön. In: Magyar és európai civil társadalom, Pécs, 1999. (szerk: CSEFKÓ F.- HORVÁTH CS., pp. 256-260).
13. VADÁSZ I. 1999b: Tiszafüred helyi társadalma a századfordulón. In: Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére (szerk. ÚJVÁRY Z, Debrecen, 1999), pp. 119-126.
 14. VADÁSZ I. 1999c: A civil szervezetek terjedésének jellegzetességei, In: Az Alföld a XXI. század küszöbén, Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 1999 pp: 349-357
 15. VADÁSZ I. 1999d: A civil szervezetek területi eloszlása Csongrád megyében. Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XI. kötet, Szolnok, 1999. pp. 339-344.
 16. VADÁSZ I. 1999e: A civil szervezetek földrajzi megoszlása az Alföldön (1878-1990). Szolnoki Tudományos Közlemények II. A Magyar Tudomány Napja alkalmából Szolnokon megrendezett konferencia előadásai. Szolnok, 1999. pp. 44-47.
 17. VADÁSZ, I. 1999f: The Experiences of Hungarian Folk High Schools in the Field of Adult Education. An invited comment on the plenary session of conference on "Lifelong Learning, Liberal Adult Education and Civil Society", Turku (Finland), 18-21 Sept, 1999.
 18. VADÁSZ, I. 1999g: Democracy and Organizational Education. The Situation in Hungary. A paper to Workshop "E" on the conference on "Lifelong Learning, Liberal Adult Education and Civil Society", Turku (Finland), 18-21 Sept, 1999.
 19. VADÁSZ, I. 1999h: Public Information in Transition and Civil Society in Hungary. A Presented Paper to the Seminar on "Public Information Policy", Kiev - Puche-Woditsa (Ukraine), 27-31 Oct, 1999
 20. VADÁSZ I. 2000: Társasági-társadalmi élet Tiszafüreden a századfordulón. Zounuk, Levéltári Évkönyv, Szolnok, 2000, pp. 151-165.
 21. VADÁSZ I. 2001: A társadalmi-politikai innovációs rendszerek (egyesület, alapítvány) történeti földrajzi elemzése Magyarországon (1878-1996). A Magyar Földrajzi Konferencia Abstract kötete, Szeged, 2001. 201. p.
 22. VADÁSZ I. 2002a: Az öntevékeny társadalmi szervezetek (egyesületek,

alapítványok) történeti földrajzi elemzése Magyarországon 1878-1996
Ember és környezete. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok
Közleményei 58, Szolnok, 2002. pp. 149-154

23. VADÁSZ I. 2002b: A civil szervezetekben aktív szerepet játszó
személyiségek Túrkevén és Kisújszálláson. In: Kulcsemberek (Szerk. Örsi
Julianna, pp. 235-266), Túrkeve, 2002, 320 p.

7. 1. 2. A kutatás során végzett publikációs tevékenység

1. VADÁSZ I. 2003: Az egyének és családok helye és szerepe a
kisközösségek egyleti, társasági életében Túrkevén. A “Lokális
közösségek, vérségi csoportok és egyéniségek helye, szerepe a változó
társadalomban”, Dr. Örsi Julianna projektvezető által irányított, 5/162
projekt résztanulmánya, In: Családok – famíliák – nemzetségek (Szerk.
Örsi Julianna, Túrkeve, 2003,) pp. 281-312.
2. VADÁSZ I. 2003: A nonprofit szektor területi jellemzőinek alakulása az
Észak-Alföldön A Magyar Tudomány Napja, Szolnok, 2003. november 6.
Szolnoki Tudományos Közlemények VI., Konferencia CD
3. VADÁSZ I. 2004a: Kunhegyes civil szervezetei, az önszerveződés
meghatározó emberei. In: Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek
szerepe a változó társadalomban (Szerk.: Örsi Julianna, pp.119-132),
Túrkeve, 2004, 368 p.
4. VADÁSZ I. 2004b:A nonprofit szektor területi jellemzői az Észak-Alföld
településein. In: Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások.
Nemzetközi tudományos konferencia, DAB, (Szerk: Süli-Zakar István,
pp. 250-256.) Debrecen, 2004, 381 p.
5. VADÁSZ I. 2004c: A civil szervezetek szerepe a nagykunsági települések
helyi társadalmában „Lokális közösségek, vérségi csoportok és
egyénségek helye, szerepe a változó társadalomban” Dr. Örsi Julianna
projektvezető által irányított, 5/162 projekt Kutatási zárótanulmány, 2004
(kézirat), 87 p.
6. VADÁSZ I. 2004d: A nonprofit szektor területi jellemzői Észak-
Magyarország településein, Magyar Tudomány Napja, Szolnok, 2004.

- november 9. Szolnoki Tudományos Közlemények VI., Szolnok, 2004, CD-rom
7. VADÁSZ I. 2005: A nonprofit szektor területi szerkezete Jász-Nagykun-Szolnok megyében – Magyar Tudomány Napja, Szolnok, 2005. november Szolnoki Tudományos Közlemények VII, Szolnok, CD-rom
 8. VADÁSZ I. 2006a: A nonprofit szektor területi szerkezete Heves megyében –Agraria XLII., Eger, 2006, pp. 633-646.
 9. VADÁSZ I. 2006b: A nonprofit szektor területi szerkezete Jász-Nagykun-Szolnok megyében –Tisicum, 2006, pp.
 10. VADÁSZ I. 2006c: A szerves fejlődés kérdései a hazai nonprofit szektor újjászületésében –A Magyar és a Világtudomány Napja, Szolnok, 2006. Szolnoki Tudományos Közlemények CD-rom

7. 2. A felhasznált irodalmi munkák, statisztikai kiadványok:

7. 2. 1. Szakirodalmi feldolgozások:

- BARTAL A. M. 1999: Nonprofit alapismeretek kézikönyve, Ligatura Kiadó, Budapest, 282 p.
- BARTAL A. M. 2005: Nonprofit elméletek, modellek, trendek, Századvég Kiadó, Budapest, 314 p.
- BÍRÓ E. 2002: Nonprofit Szektor Analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon, EMLA Egyesület, Budapest, 186 p.
(Kereskedelmi forgalomba nem került, elektronikus formában elérhető a <http://www.emla.hu/nosza> weboldalról)
- BALOGH B.-MÉSZÁROS G.-SEBESTÉNY I. 2003: Módszer és gyakorlat. A nonprofit statisztika 10 éve 1992-2002, Budapest, 47 p.
(Elektronikus formában olvasható a http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/560_modszer.doc weboldalon)
- BEKE Sz. 2003: Civil szervezetek jellemzői a Dél-alföldön. JPTE Doktori Iskola, 8 p. Elektronikus formában elérhető a http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/alfold_beke.doc weboldalon
- BUCHER E. 2005: A nonprofit szektor területi, települési egyenlőtlenségei, In: Tanulmányok Tóth Józsefnek a PTE Földtudományok Doktor Iskola Hallgatóitól, Szerk.: Pirisi Gábor és Trócsányi András, pp: 169-177

- BOCZ J. et all. 1998: Nonprofit szervezetek Magyarországon, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- DOBROVITS S. 1934: Az egyesületek száma törvényhatóságokint 1932 végén. Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam XLII, KSH, Budapest, 1935
- DOBROVITS S. 1935: Magyarország egyesületeinek statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle, 1935/1 . pp. 23-37.
- GYÁNI G. 1988: Társadalmi önszerveződés és a helytörténet Juss (december) pp. 54-57.
- GYÁNI G. 1991: "Civil társadalom" kontra liberális állam a XIX. század végén, Századvég (1) pp. 145-156
- GYÖRFFY G. 1995: A nonprofit szervezetek ismérvei és tevékenységük. Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára. Szerk. Török Marianna, Budapest, pp. 19-26
- JAGASICS B. 1999: Zala megyei nonprofit szervezetek. Honismeret, 1999/3 XXVII. pp. 95-103
- JAGASICS B. 2001: Civil történet. A nonprofit szektor a '90-es években. Tanulmányok, Landorhegy Alapítvány, Zalaegerszeg
- KOVÁCH I. szerk. 2005: A civil szervezetek és a területfejlesztési politika. MTA Politikatudományi Intézete, Budapest, Műhelytanulmányok. Digitális archívum, 2005/4, 120 p. Elektronikusan elérhető a <http://mek.oszk.hu/03400/03406/> weboldalon
- KUTI É. 1998: Hívjuk talán nonprofitnak... Nonprofit kutatások 7., Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1998, 220 p.
- KUTI É. - MARSCHALL M. (szerk.) (1991). A harmadik szektor. Tanulmányok. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 257 p.
- KUTI É. 2001: Döntéshozók és döntési mechanizmusok a nonprofit szektor finanszírozásában. Közgazdasági Szemle, 2001. december, pp. 1039-1063.
- KUTI É. 2004: Szándékok, szereplők, eredmények. A Nemzeti Civil Alapprogram első pályázati fordulójának tapasztalatai az adatok tükrében. Készült az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségügyi Minisztérium és a Nemzeti Civil Alapprogram megbízásából, Budapest,

2004. szeptember-december. 54 p. Elektronikusan elérhető a http://www.nca.hu/download.php?fil_id=5334 weboldalon.

- KUTI É. 2006: A Nemzeti Civil Alapprogram első három pályázati fordulója az empirikus adatok fényében. Kutatási zárójelentés. Készült az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségügyi Minisztérium (jogutód: Szociális és Munkaügyi Minisztérium megrendelésére, A megrendelés száma 5202-5/2006. 127 p.
- NÁRAI M. 2000: Nonprofit szervezetek a kilencvenes évek Magyarországon. In: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón (szerk: Horváth Gy. - Rechnitzer J., Pécs, 2000, pp. 443-465)
- NÁRAI M. 2003: Civil szervezetek egy kisváros életében Tér és Társadalom 17. 1. pp. 91-115.
- NÁRAI M. 2004/a: A nonprofit szektor jellemzői az Európai Unióban és Magyarországon. (2004) In: Comitatus. január–február. 49–61. o.
- NÁRAI M. 2004/b: Civil szervezetek „vidéken”. In: Barton Gábor–Dormány Gábor (szerk.) A magyar földrajz kurrens eredményei. II. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged, 2004. szeptember 2–5. SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. CD-ROM. 19 o.
- NIKODÉMUS A. 1991: A térbeli diffúzió problémája és alkalmazási lehetőségei. Földrajzi Értesítő XL. évfolyam 1-2 füzet, pp. 7-24.
- PAJKOSSY G. 1993: Egyesületek a reformkori Magyarországon. História, 1993/2., p. 7.
- RECHNITZER J. 1991: Az innovációk térbeli megjelenése, Juss 4 (2) pp. 33-40
- RECHNITZER J. 1993: Az innovációk szabdalta Alföld. Alföldi Társadalom, Békéscsaba (4), pp. 81-106 (1993)
- RECHNITZER J. 1998: A nonprofit szervezetek területi szerkezete In: Kurtán S, Sándor P, Vass L (szerk.) Magyarország évtizedkönyve, 1988-1998, Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998. pp. 539-554

- RECHNITZER J. 2002: Az innováció földrajza. In: Általános társadalomföldrajz (Szerk.: Tóth József, pp. 219-247), Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 300 p.
- RECHNITZER J. 2004: A városhálózat és a régiók formálódása. Magyar Tudomány 2004 (49.)/9 pp. 978-990.
- SALAMON, L. M. 1987: Of Market Failure, Voluntary Failure, and Third-Party Government: Toward a Theory of Government-Nonprofit Relations in the Modern Welfare State Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, Vol. 16, No. 1-2, pp. 29-49.
- SALAMON, L. M. - ANHEIER, H. K. 1995: Szektor születik. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 237 p.
- SEBESTÉNY I. 2002: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2000. Társadalomstatistikai Közlemények, KSH, Budapest, 2002, 207 p.
- SEBESTÉNY I. 2003: A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői, 2001, KSH, Budapest, 2003, 73 p.
- TÖRÖK M. 2005: Egy hiteles, teljeskörű nyilvános nonprofit adatbázis terve. A tanulmány a Civil Society Systems megbízásából a Nonprofit Kutatócsoport Egyesület közreműködésével készült 2005 novemberében, Budapesten. Az összefoglaló elektronikusan elérhető a http://www.nonprofit.hu/files/5/6/4/1/5641_osszefoglalo2006.1.2%5B1%5D.doc weboldalon
- VARGHA GY. szerk. 1880: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Hivatalos Statisztikai Közlemények. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880, 571 p.

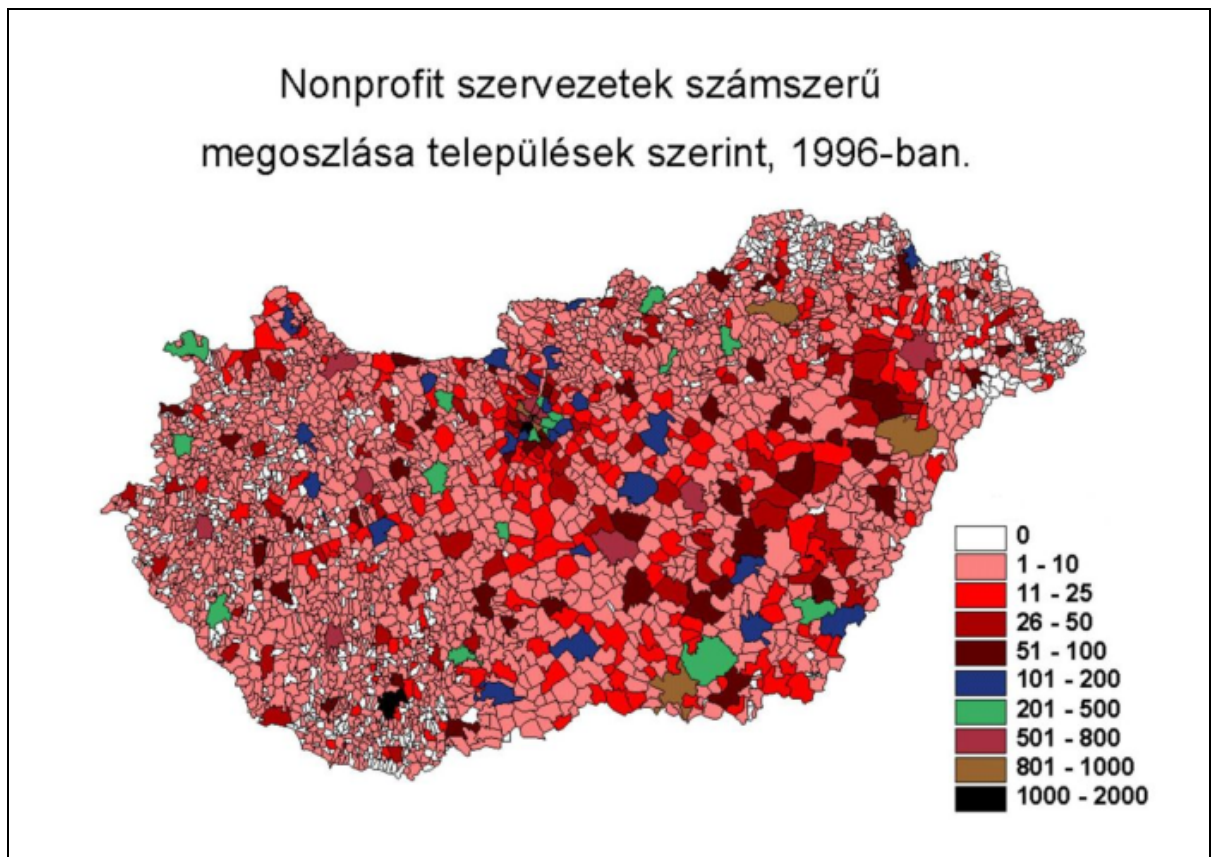
7. 2. 2. Statisztikai kiadványok:

1. A nonprofit szektor és az önkormányzatok Jász-Nagykun-Szolnok megyében (Készítette: Hegedűs Lajos), KSH Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Igazgatósága, Szolnok, 2002, 69 p.
2. Alapítványok és egyesületek. A nonprofit szektor statisztikája (Készítették: Bocz János, Kuti Éva, Locherné Kelédi Ildikó, Mészáros Geyza, Sebestény István, Seresné Gyűrűs Gabriella, Vajda Ágnes). Társadalomstatistikai Közlemények, KSH, Budapest, 1994, 83 p.

3. BM Társadalmi szervezetek nyilvántartása (www.valasztas.hu/tarsadalmi szervezetek, 2002)
4. Egyesületek Magyarországon, 1989 - Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1991.....
5. Egyesületi címtár (Szerk.: Harsányi László, Kirschner Péter). Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1992, 255 p.
6. Magyar alapítványi adattár. Vidéki székhelyű alapítványok I. kötet, Magyar Alapítványi Központ, Budapest, 1992, 477 p.
7. Magyar alapítványok enciklopédiája (Szerk. Takács István). 1994, Sansz alapítvány, Budapest, 1994, 552 p.,
8. Nonprofit szervezetek Magyarországon 1994. (Készítették: Bocz János, Kuti Éva, Locherné Kelédi Ildikó, Mészáros Geyza, Sebestény István), KSH Budapest, 1996, 85 p.
9. Nonprofit szervezetek Magyarországon 1996. (Készítették: Bocz János, Kuti Éva, Locherné Kelédi Ildikó, Mészáros Geyza, Sebestény István), KSH, Budapest, 1998, 98 p.
10. Nonprofit szervezetek Magyarországon 1998. (Készítették: Bocz János, Emri Istvánné, Kuti Éva, Mészáros Geyza, Sebestény István), KSH, Budapest, 2000, 178 p.
11. Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000. (Készítették: Bocz János, Emri Istvánné, Kuti Éva, Mészáros Geyza, Sebestény István), KSH, Budapest, 2002, 207 p.
12. A 2003-ra vonatkozó nonprofit adatgyűjtés legfontosabb megállapításai Központi Statisztikai Hivatal Letölthető a <http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/ksh03.doc> weboldalról
13. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Szerk. Vargha Gyula. Bp.: Országos Statisztikai Hivatal, 1881, XLII, 571 p.
14. Magyarországi egyesületek címtára a reformkortól 1945-ig. Szerk. Pór Edit. Bp.: Művelődéskutató Intézet, 1988, 1-3. köt., 1357 p.
 1. rész, Vidéki egyletek és körök, 500 p.
 2. rész, Vidéki egyletek és körök, 501-944 p.
 3. rész, Vidéki egyletek és körök, 945-1357 p.

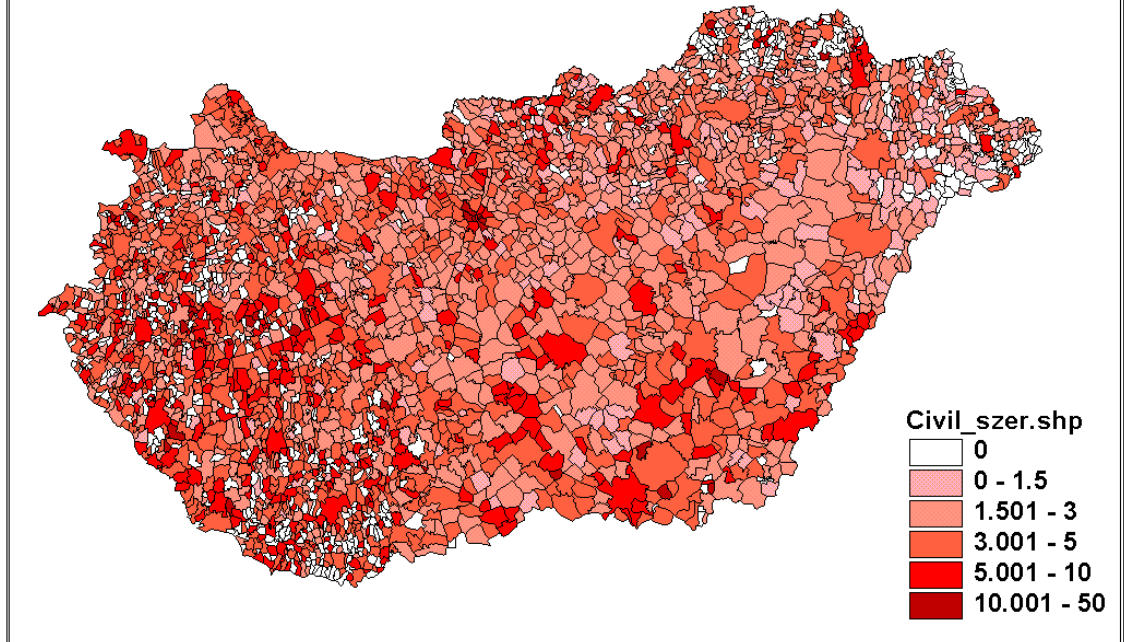
7. 3.Térképmelléletek:

1. ábra: A nonprofit szervezetek számszerű megoszlása települések szerint, 1996-ban (Szerk.: VADÁSZ I. 2004)

2. ábra: A nonprofit szervezetek 1000 lakosra jutó száma településenként, 1996-ban (Szerk.: VADÁSZ I. 2004)

Nonprofit szervezetek 1000 lakosra jutó
száma településenként, 1996-ban.

3. ábra: A nonprofit szervezetek részesedése az szja 1 %-ából az Észak-Alföld településein a 2001. évi bevallások alapján (Szerk.: VADÁSZ I. 2005)

